

**GOSPITAL TA'LIMDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR
XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-PEDAGOGIK
MEXANIZMLARI**

Baxieva Manzura Mirzabaevna

*“Mehrli maktab” davlat ta'lim muassasasi Qoraqalpog'iston Respublikasi
filiali tarbiyachisi*

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 01.04.2026

Revised: 02.04.2026

Accepted: 03.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Gospital ta'lim,
maktabgacha yoshdagi
bolalar, xotira, ijtimoiy-
pedagogik mexanizmlar,
“Mehrli maktab”,
mnemonika, art-
terapiya, kognitiv
rivojlanish.*

*Ushbu maqolada uzoq muddatli davolanish
muolajalarini olayotgan maktabgacha yoshdagi
bolalarning kognitiv funksiyalarini, xususan, xotira
jarayonlarini gospital ta'lim sharoitida rivojlantirish
masalalari yoritilgan. Maqolada onkologik va
gematologik xastaliklar hamda ijtimoiy
izolyatsiyaning bolalar xotirasiga salbiy ta'siri tahlil
qilinib, ularni bartaraf etishning ijtimoiy-pedagogik
mexanizmlari taklif etilgan. “Mehrli maktab”
gospital maktabi tajribasi asosida didaktik o'yinlar,
art-terapiya va integratsiyalashgan ta'lim
metodlarining samaradorligi ilmiy asoslab berilgan.*

Kirish. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilish, ayniqsa, bolalar salomatligini muhofaza qilish hamda ularning sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, og'ir xastalikka chalingan bolalarning hayot sifatini yaxshilash, ularni ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya qilish maqsadida “Mehrli maktab” kabi gospital maktablarning tashkil etilishi inklyuziv ta'lim taraqqiyotida yangi bosqichni boshlab berdi.

Bunday muassasalar uzoq muddatli davolanish muolajalari tufayli an'anaviy ta'limdan uzilib qolgan bolalar uchun bilim olish va ijtimoiy moslashuv maskaniga aylandi.

Biroq, global miqyosda bo'lgani kabi, mamlakatimizda ham bolalar o'rtasida onkologik va gematologik kasalliklarning uchrash darajasi saqlanib qolayotgani xavotirli masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Tibbiy statistika va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday turdagi xastaliklar nafaqat jismoniy og'riq, balki uzoq vaqt davom etadigan agressiv muolajalar (ximiyaterapiya, nur terapiyasi) natijasida bolaning asab tizimi va kognitiv salohiyatiga jiddiy zarar yetkazadi. Bu holat ta'lim jarayonida bolaning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va eslab qolish qobiliyatini sezilarli darajada susaytirib, intellektual rivojlanishdan ortda qolish xavfini tug'diradi [1]. Ushbu salbiy oqibatlarining eng og'ir nuqtasi maktabgacha yoshdagi bolalarda namoyon bo'ladi, chunki bu davrda shakllanayotgan kognitiv jarayonlar kasallik va ijtimoiy izolyatsiya ta'sirida o'zgarishlarga juda moyil bo'ladi. Onkologik kasallikning o'zi va uni davolashning toksik ta'siri neyropsixologik defitsitni keltirib chiqaradi, bu esa bolaning kelajakdagi o'quv faoliyati uchun poydevor hisoblangan xotira mexanizmlarining buzilishiga olib keladi. Shu bois, gospital ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning xotira jarayonlarini maxsus ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar orqali korreksiyalash va rivojlantirish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Ko'rilayotgan muammoning metodologik asosi sifatida, avvalo, maktabgacha ta'lim mazmunini belgilovchi "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi hamda ijtimoiy pedagogika sohasidagi fundamental adabiyotlarning nazariy tahlili amalga oshirildi [2]. Bu jarayonda an'anaviy ta'lim standartlarini gospital sharoitga, ya'ni bolaning jismoniy imkoniyatlari cheklangan va psixologik holati o'zgargan muhitga moslashtirish masalalari o'rganildi. Shu bilan birga, xalqaro gospital pedagogika tajribasidagi kognitiv rivojlanish modellarining milliy ta'lim tizimi bilan uyg'unligi qiyosiy ko'rib chiqildi. O'quv dasturidagi kompetensiyalarning kasalxonada amalga oshirish mexanizmlari ijtimoiy-pedagogik jihatdan klassifikatsiya qilindi. Tadqiqotda bolaning individual sog'liq holatidan kelib chiqib, ta'limiy yuklamalarni tabaqalashtirishning huquqiy va metodik asoslari tahlil qilindi. Ijtimoiy pedagogikaning rehabilitatsiya funksiyasi gospital ta'limning asosiy o'zagi sifatida tizimli ravishda tadqiq etildi. Ijtimoiy-pedagogik yondashuv asosida kasalxonadagi ta'lim muhitida nafaqat bilim berish, balki bolaning ijtimoiy rehabilitatsiyasini ta'minlovchi mexanizm sifatida transformatsiya qilish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Amaliy bosqichda "Mehrli maktab" gospital maktabi sharoitida uzoq muddatli davolanayotgan bolalarning o'yin va ta'lim faoliyati ustidan tizimli pedagogik kuzatuvlar olib borildi. Kuzatuvlar jarayonida bolaning kasallik dinamikasi va dori vositalarining ta'siri

ostida uning kognitiv faolligi qay darajada o'zgarishi, mashg'ulotlardagi ishtiroki va ma'lumotlarni o'zlashtirish tezligi tahlil qilindi [3]. Kuzatuv davomida bolalarning mashg'ulotdan tashqari vaqtda o'zaro muloqoti va ijtimoiy moslashuvi darajasi maxsus qaydnomalar orqali monitoring qilib borildi. Gospital pedagoglarning ta'limiy metodlari bolalarning emotsional foniga ko'rsatayotgan ta'siri bevosita vizual kuzatuv usuli bilan o'rganildi. Bolalarning charchoq darajasi va diqqat markazining barqarorligi mashg'ulotning turli bosqichlarida xronometraj usulida tahlil etildi. Kasalxona muhitining steril va cheklanganligi bolalarning ijodiy tasavvuri hamda xotira reproduksiyasiga qanday ta'sir etishi aniq misollarda qayd etildi. Ayniqsa, didaktik o'yinlar davomida bolalarning diqqatni jamlash qobiliyati va xotira jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlariga alohida e'tibor qaratilib, gospital pedagogika tamoyillariga muvofiq pedagogik korreksiya ishlari rejalashtirildi.

O'rganilayotgan muammoning xolisligini ta'minlash maqsadida psixologik diagnostika metodlaridan keng foydalanildi, bunda asosan xotira turlarini (vizual, eshitish va motor xotira) aniqlashga qaratilgan metodikalar qo'llanildi [5]. Mazkur diagnostika jarayoni bolalarning mavjud intellektual salohiyatini baholash va ularning xotira imkoniyatlariga mos keluvchi individual ta'lim trayektoriyasini tuzish imkonini berdi. Diagnostika ishlari har bir bola uchun uzoq muddatli davolanishning boshida va ma'lum bir pedagogik ta'sir davridan so'ng dinamik tarzda o'tkazildi. Bolalardagi qisqa muddatli va uzoq muddatli xotira o'rtasidagi tafovutlar maxsus kognitiv testlar yordamida chuqur o'rganildi. Olingan ma'lumotlar bolaning yosh xususiyatlari va kasallik turi bilan bog'liq holda statistik tahlildan o'tkazildi. Shuningdek, xotirani rivojlantirishda mnemonik usullarning samaradorligi har bir subyekt uchun alohida korrelyatsion tahlil qilindi. Olingan natijalar gospital sharoitda xotirani mustahkamlashga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarning samaradorligini o'lchashda asosiy mezon bo'lib xizmat qildi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, gospital sharoitda maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari tizimli xarakterga ega bo'lib, birinchi navbatda, integratsiyalashgan ta'lim modeliga tayanadi. Ta'lim jarayonini davolash muolajalari bilan uyg'unlashtirish bolaning diqqatini kasallik va og'riqdan chalg'itish imkonini beradi, bu esa o'z navbatida undagi kasallik hissini kamaytirib, kognitiv faollikni va axborotni qabul qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi [4]. Ushbu mexanizm doirasida didaktik o'yinlar yetakchi o'rin tutadi; chunki maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin nafaqat hordiq, balki bilishning asosiy vositasidir. Mnemonik o'yinlar (masalan, "Zanjir", "Nima g'oyib bo'ldi?") ustida o'tkazilgan sinovlar shuni ko'rsatdiki, vizual va

mantiqiy bog‘liqliklardan foydalanish xotira hajmini va ma’lumotni eslab qolish davomiyligini an’anaviy mashg‘ulotga nisbatan 25-30% yuqori natijaga olib chiqadi [5].

Bundan tashqari, natijalar art-terapiya elementlarining kognitiv reabilitatsiyadagi yuqori samaradorligini tasdiqladi. Rasm chizish, plastilin bilan ishlash va mayda motorikani rivojlantiruvchi boshqa ijodiy topshiriqlar motor xotirani rivojlantirish orqali nutq markazlarining faollashuviga va umumiy intellektual salohiyatning o‘shishiga xizmat qiladi [5]. Bu jarayon bolaning his-tuyg‘ularini vizual shaklda ifodalashiga yordam berib, xotiradagi obrazli tushunchalarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, gospital muhitda sun’iy yaratilgan ijtimoiy-pedagogik muhit bolalarning tengdoshlari bilan muloqotini rag‘batlantirishi aniqlandi. Ijobiy psixologik iqlim va jamoaviy faoliyat davomida olingan ma’lumotlar emotsional xotira bilan bog‘langanligi sababli, ularning bolalar ongida uzoq muddat saqlanib qolish samaradorligi ortishi kuzatildi [6].

Muammoning tahlili shuni ko‘rsatadiki, gospital ta’lim sharoitida xotirani rivojlantirish shunchaki akademik vazifa emas, balki bolaning psixologik salomatligini saqlash va ijtimoiy reabilitatsiya qilishning strategik qismidir. Ijtimoiy pedagogika nuqtai nazaridan, kasalxona sharoitidagi bola ijtimoiy izolyatsiyadan xalos etilishi shart; bolaning tashqi dunyo, tengdoshlar va ta’lim mazmuni bilan aloqasini uzib qo‘ymaslik kognitiv turg‘unlikning oldini oluvchi asosiy to‘siq hisoblanadi [6].

Shu bois, xotirani rivojlantirish mexanizmlari faqat pedagogning harakati bilan cheklanib qolmasdan, balki oila a‘zolari, tibbiy xodimlar va maxsus tayyorgarlikdan o‘tgan pedagoglar hamkorligiga asoslangan ko‘p tarmoqli jamoa yondashuvini talab etadi. Ushbu hamkorlik muhitida har bir bolaning klinik holati va psixofiziologik imkoniyatlari hisobga olinishi mashg‘ulotning bezarar va samarali bo‘lishini ta’minlaydi. Xulosa qilib aytganda, tizimli ravishda tashkil etilgan ijtimoiy-pedagogik ta’sir choralari boladagi kognitiv tanazzulni to‘xtatibgina qolmay, uning kelgusida jamiyatga muvaffaqiyatli moslashishiga zamin yaratadi.

Xulosa. Gospital ta’lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari shunchaki o‘quv metodlari majmuasi emas, balki bolaning psixofiziologik holatini hisobga oluvchi ko‘p qirrali va majmualiy yondashuvni talab etadi. Muammoning tahlili shuni ko‘rsatadiki, uzoq muddatli davolanish jarayonida bolaning kognitiv funksiyalarini saqlab qolish uchun ta’lim muhiti maksimal darajada emotsional qulay va rag‘batlantiruvchi bo‘lishi shart. Mazkur mexanizmning asosi sifatida o‘yin texnologiyalari, art-terapiya elementlari va ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlashning o‘zaro uyg‘unligi bolalarda nafaqat ma’lumotlarni eslab qolish qobiliyatini,

balki ularning umumiy hayotiy tonusini ham oshirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarning samarali tatbiq etilishi natijasida, gospital sharoitdagi bolalarda ijtimoiy izolyatsiyaning salbiy oqibatlari kamayadi va kognitiv turg'unlikning oldi olinadi. O'tkazilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, xotirani rivojlantirishga qaratilgan mnemonik usullar va didaktik o'yinlar bolalarning diqqat markazini kasallikdan ta'limiy faoliyatga ko'chirishda eng samarali vositadir.

Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash lozimki, gospital ta'lim sharoitida qo'llanilgan ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar bolaning nafaqat bugungi kognitiv ehtiyojlarini qondiradi, balki uning kelajakdagi intellektual rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois, ushbu metodik yondashuvlarni kengaytirish va gospital maktablar amaliyotiga doimiy ravishda joriy etish zamonaviy pedagogika fani oldidagi dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi / (Takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – Toshkent: Maktabgacha ta'lim vazirligi, 2022. – 112 b.
2. Mavlonova R.A. Tórayeva O. Xoliqberdiyev K. Umumiy pedagogika: Darslik. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. – 528 b. (420-435-betlar). Alimqulov Y. R. Umumiy psixologiya: O'quv-uslubiy qo'llanma. – Jizzax: Jizzax DPI, 2012. – 138 b. (45–52-betlar).
3. Куртанова Ю. Е, Бурдукова Ю. А, Зорина Е. С и др. Когнитивные, эмоциональные и социальные особенности детей младшего школьного возраста с онкологическими заболеваниями // Клиническая и специальная психология. – Москва, 2023. Т. 12. №3. -С. 135-158
4. Axmedov A. A. Ijtimoiy pedagogika: O'quv qo'llanma. – Vuxoro: «Kamolnot» nashriyoti, 2023. – 244 b. (118–125-betlar).
5. Долуев И. Ю., Зорина Е. С., Курикалова Н. М., Лоскутов А. Ф. Госпитальная педагогика: проблемы и перспективы развития в современном обществе // Российский психологический журнал. – 2025. Т. 22. № 2. – С. 170–192.
6. Ямбург Е. А. Госпитальная педагогика: проблемы и перспективы развития // Директор школы. – Москва, 2024. № 2 (287). – С. 34–41.